

означеного процесу.

Ключові слова: мотивація, професійний імідж, магістри педагогіки вищої школи, іміджезорієнтовані знання, педагогічна умова.

УДК 378.011.3-051:355.082

**CONTENT AND STRUCTURAL COMPONENTS OF CIVIL POSITION OF
CADETS MILITARY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION**

**ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Микола Баглай

викладач кафедри автобронетанкової
техніки факультету логістики
E-mail: KAO1104@ukr.net
ORCID 0000-0002-7759-2214
Національна академія національної
гвардії України

Mykola Baglai

Teacher of the Department of Armored
Vehicles technicians of the faculty of logistics
E-mail: KAO1104@ukr.net
ORCID 0000-0002-7759-2214
National Academy of National
Guards of Ukraine

ABSTRACT

The article reveals an urgent problem of our time - the education of the civic position of cadets, the determination of its content and structural components. It is noted that scientific and pedagogical understanding of the ways of instilling citizenship acquires special importance in military institutions of higher education, which have accumulated a wealth of experience in developing civic qualities among cadets, in particular ideological conviction, social activity, a sense of duty and responsibility, civic conscience, honor, and courage. . The concept of "civic position" is defined as a complex of spiritual and moral attitudes and experiences of the individual for the fate of the Motherland, which is expressed in the existing system of knowledge about citizenship, understanding of its necessity and significance for the individual and society, in a developed civil worldview and consciousness; conscious civic position as a value for the individual and society, sustainable motivation for the formation of a civic position and the presence of motives to fulfill civic and professional duty, which is manifested by developed civic qualities and civic activity in the implementation of civil position in the military-professional activities of future officers of the Armed Forces of Ukraine. The components, criteria and indicators of the formation of the civic position of cadets of military institutions of higher education are determined: cognitive (worldview-knowledge criterion; indicators: system of knowledge about citizenship, understanding of its necessity and significance for the individual and society, civil worldview, civic consciousness); axiological (motivational-value criterion, indicators: the formation of a civic position as a value for the individual and society, the presence of motivation to form a civic position and motives for fulfilling civic and professional duties; civic qualities of a cadet's personality); behavioral (initiative-activity, indicators: skills and abilities to realize a civic position in military professional activities, formed attitudes towards the

performance of civil and professional duties, civic activity).

Key words: *civic education, civic position, components of civic position, cadet, military higher education.*

Актуальність теми. На етапі розбудови новітньої української державності, в умовах зростання загроз її суверенітету і територіальній цілісності все більшої ваги і значення набуватимуть питання усвідомлення молоддю своєї відповідальності перед народом, державою, українським суспільством, виховання у підростаючого покоління національної самосвідомості, патріотизму, почуття поваги до інститутів держави, готовності стати на її захист, неухильно виконувати громадянський обов'язок та реалізувати громадянські права. З огляду на це, стратегічним пріоритетом військової вищої освіти мають стати не тільки передача знань, формування умінь і навичок, а й підготовка курсантів до життя і праці у нових реаліях, виховання у них громадянської позиції і відповідальності як важливих особистісних якостей.

Акцент на формування «самодостатньої особистості» майбутнього офіцера призвів до руйнування культури соціальних зв'язків і відносин в суспільстві, до втрати моральної стійкості, гордості за свою приналежність до Збройних Сил країни. В наступних нормативних документах зазначено ці елементи: Закон України «Про оборону України»; Закон України «Про Збройні Сили України»; Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»; Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки. У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначено: «В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захистом Батьківщини, незалежності та територіальної цінності України» (Стратегія національно-патріотичного виховання, 2019).

Актуальність виховання громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти обумовлена такими чинниками, як от: загостренням міжнародної обстановки, що вимагає всебічного зміцнення безпеки та обороноздатності нашої держави, підготовки Збройних Сил до вмілої та своєчасної відсічі дій будь-якого агресора; значущістю проблеми громадянськості майбутніх військових кадрів, що посідає одне з перших місць у процесі навчання у військовому закладі вищої освіти; об'єктивним оновленням сучасної військово-професійної діяльності, виховної патріотичної роботи в армії, військових ЗВО.

Науково-педагогічне осмислення шляхів виховання громадянської позиції набуває особливого значення у військових закладах вищої освіти, у яких накопичено багатий досвід формування у курсантів громадянських якостей, патріотичних почуттів, національно-патріотичної свідомості. Саме громадянська позиція курсанта військового закладу вищої освіти – це формована стрижнева соціально-особистісна та базова професійна якість, що базується на вітчизняних

цінностях, культурі та традиціях, що виражається в почутті любові до Вітчизни, що визначає її громадянську та військово-службову свідомість, духовно-моральну основу. оволодіння військовою професією, потреба у гідному служінні, захист Батьківщини у мирний та воєнний час (Синишина, 2020).

Громадянськість як інтегрована характеристика особистості тісно пов'язана з таким важливим поняттям як патріотизм, що має такі складові: любов до Батьківщини, рідного краю та рідної мови, до сім'ї; повага до сімейних цінностей; знання історії Вітчизни, армії та флоту, дотримання, збереження та примноження традицій та звичаїв свого народу та Збройних Сил України; відстоювання свободи, територіальної цілісності, політичної незалежності, честі та гідності Батьківщини; усвідомлення громадянського та патріотичного обов'язку, готовність служити інтересам Батьківщини та захищати її від будь-якого агресора, активну участь у військовій діяльності при поєднанні особистих та громадських інтересів («Про концепцію військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України», 2023). Тому на всіх щаблях та у всіх сферах військової освіти необхідно створювати умови для формування у курсантів якості військового професіонала, й громадянина-патріота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останній період у практиці освіти в контексті громадянського виховання вдалося розв'язати досить широке коло питань: так особливості громадянського виховання та формування громадянських якостей висвітлені у працях І. Беха, Г. Васяновича, О. Вишневського, П. Вербицької, П. Волошина, Ю. Завалевського, С. Золотухіної, В. Івашковського, В. Кременя, І. Кучинської, Г. Пономарьової, О. Стребної, О. Сухомлинської, С. Ткачової, О. Шестопалюк, М. Шимановського, І. Щербака, С. Якименка та ін; питання громадянської освіти досліджували Р. Арцишевський, Н. Бібік, М. Ілляш, В. Громовий, О. Дем'янчук, І. Костюк, П. Кендзьор, І. Жадан, І. Іванюк, В. Іванчук, А. Ковтонюк, О. Кузьменко, О. Мокрогуз, В. Оржехівський, О. Пометун, М. Рагозін, С. Рябов, І. Тараненко та ін.

Питанням військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Присвячені роботи Брижаний, 2016; Воробійов, Дetchка, 2016; Єфімова, 2016; Пашкова, 2012, у яких, зокрема, наголошується, що основним є розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності, становлення громадян, які мають позитивні цінності та якості, здатні проявити їх у творчому процесі на користь Вітчизни, зміцнення держави, забезпечення її життєво важливих інтересів та сталого розвитку.

Національно-патріотичне виховання студентської молоді в контексті моральних цінностей вивчала О. Гоменюк (Гоменюк, 2015). Педагогічні умови громадянського виховання офіцерів служби порятунку були предметом дослідження Я. ФВеликого (Великий, 2016). Особливості громадянського виховання курсантів на основі військових традицій визначили та охарактеризували Ф. Рудич, 2008; О. Голубева, 2016: Шляхи підвищення ефективності громадянського виховання курсантів військових закладів вищої освіти в контексті співвідношення громадянського та патріотичного виховання було предметом дослідження К. Трибулькевич, 2021. Питання виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти досліджував Є. Гарбар, 2018. Формуванню емоційно-вольової стійкості

майбутніх офіцерів збройних сил України присвятив своє дослідження А. Окаєвич, 2020. Проте потребує ще вивчення питання удосконалення виховання громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти в контексті їх професійної підготовки до захисту Вітчизни.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є обґрунтування структурних компонентів громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти, а також визначення критерії і показників цього феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній момент інтерес до громадянського виховання чітко простежується у всьому світовому співтоваристві. Сучасне суспільство висуває нові вимоги до своїх громадян. Адже природно, що людина не народжується з уявленнями про роль громадянина у державі та про взаємовідносини держави та суспільства. Ці уявлення необхідно формувати, що є однією з головних проблем виховання сучасної молоді, Особливо питання громадянсько-патріотичного виховання стосується здобувачів освіти військових закладів вищої освіти (Кобзар, Копаниця, 2011).

Розглянемо змістові домінанти феномену громадянська позиція курсанта військового ЗВО в контексті громадянсько-патріотичного виховання молоді – сучасних здобувачів освіти. Під громадянським вихованням ми розуміємо створення умов цілеспрямованого розвитку особистості як відповідального громадянина своєї країни; результатом громадянського виховання є громадянська вихованість особистості – складне явище, що інтегрально поєднує індивідуально та соціально-значущі якості, що характеризують особистість як суб'єкта суспільних відносин при виконанні ним соціальних ролей, що проявляється при перетині державних, особистих та суспільних інтересів.

Одним із важливих характеристик особистості громадянина є громадянськість, яка визначається провідними соціологами, психологами та педагогами як цілісна інтегральна якість особистості, в якій відображається усвідомлення індивідом своїх прав та обов'язків, свого обов'язку та громадянської відповідальності перед суспільством (Коляда, Кравченко, 2018).

Зазначимо, що при визначенні громадянськості у літературі розглядається, переважно, її моральна ознака. Правила, норми поведінки, що регулюють відносини між людьми, між людиною та суспільством, в яких виражаються взаємні обов'язки людей один до одного, є моральними відносинами. Те, що державні та юридичні вимоги багато в чому відповідають принципам і вимогам людської моралі, взаємодіють із ними, пояснює той факт, що поняття «громадянськість» розробляється в основному в рамках етичної проблематики (Трибулькевич, 2021). Проте високий ступінь сформованості громадянськості і, відповідно, чітко виражена соціальна ідентифікація особистості із суспільством, можлива лише за наявності розвиненого громадянського суспільства. Громадянське становлення сучасної молоді людини необхідно розглядати через такі поняття, як «формування основ громадянської зрілості», «громадянська зрілість», «громадянство» «громадянська позиція», «громадянські якості особистості».

Як критерії громадянського виховання особистості в педагогічній

літературі розглядалися:

– суспільна спрямованість, висока відповідальність за виконання громадянського обов'язку, усвідомлення особистістю прав та обов'язків громадянина, активне прагнення реалізувати їх у повсякденному житті та діяльності та непримиренність до чужих поглядів та прояві;

– самостійність та ініціатива – основні риси громадянськості особистості;

– усвідомлення та виконання своїх прав та обов'язків громадянина. громадянська зрілість є єдність і взаємозв'язок двох складових її компонентів: громадянської самосвідомості та громадянської активності;

– світогляд, ставлення, позиція у суспільного життя, особисті якості (Великий, 2016).

Громадянська позиція – суспільно-особистісна характеристика, заснована на науковому світогляді громадянина і набутому соціально-правовому досвіді, що виражається в соціально-значущій спрямованості відносин до суспільства, своєї діяльності, до інших людей і до самого себе. Цінність критеріїв, що не викликає сумніву, але розглянуті окремо, вони не можуть повністю задовольнити нас, оскільки в них не розкрито в єдності ознаки сформованості особистісних утворень та процесу їх виховання та розвитку. Розглядаючи формування основ громадянської позиції курсантів як соціально-педагогічну проблему цілком можна виділити такі структурні компоненти (прояви): систему світоглядних знань, ставлення курсантів до основного виду своєї діяльності – професійної як громадського обов'язку, рівень суспільної активності та наявність у них відповідальності (Пашкова, 2021)

Громадянська відповідальність, на думку Є. Гарбар, – є свідомим актом, у якому особистість діє за умов активно впливати на навколишню дійсність. Вона проявляється у здібності громадянина самостійно приймати правильні з погляду громадських правил і норм моралі рішення у різних ситуаціях та відповідати перед суспільством за наслідки своїх вчинків. Громадянська відповідальність виступає механізмом, що регулює виконання громадянином своїх прав та обов'язків, закріплених у Законах держави; саме відповідальність виражає ступінь розуміння громадянином свого обов'язку перед суспільством (Гарбар, 2018).

Громадянський обов'язок є сукупність юридичних моральних обов'язків особистості держави. У понятті громадянського обов'язку відображені не поодинокі вчинки та дії, а суспільна поведінка особистості загалом. У боргу можливе виділення двох складових: об'єктивної та суб'єктивної. Об'єктивна складова містить вимоги суспільства до особистості у вигляді моральних норм, зафіксованих у менталітеті суспільства. Суб'єктивна складова визначає усвідомлення людиною суспільних вимог та їх виконання (Окаєвич, 2020).

Процес формування громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти спрямований на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, законослухняності, поваги до прав і свобод людини (Войчун, 2020).

Ми розглядаємо громадянську позицію як особистісний феномен, що має світоглядну значимість, крім того «громадянська позиція» виступає комплексом духовно-моральних установок та переживань особистості курсанта – майбутнього офіцера за долю Батьківщини, що виявляється у культурі почуттів, моральних почуттях, почутті патріотизму, національно-культурній

ідентичності, громадянській гідності, громадянській відповідальності, громадянському обов'язку, громадянській совісті, громадянській мужності, шанобливому ставленні та любові до Батьківщини, що відображається у соціально значущих діях, вчинках, спрямованих на забезпечення соціальних інтересів та прав людини, а також зміну соціального середовища відповідно до моральних цінностей і актуальних суспільних завдань.

Отже в структурі громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти виділяємо три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, мотиваційний, поведінковий. Розглянемо більш докладно ці складові.

Когнітивний компонент характеризується повнотою етичних, правових, політичних та інших знань людини, тобто повнотою відображення прийнятих у суспільстві основних положень та принципів, а також глибиною усвідомлення соціально-особистісної значущості стрижневих етичних та правових норм, що забезпечують емоційно-позитивне сприйняття, що відображає суб'єктивне людини до засвоєваних вимог. Він включає: знання, отримані в процесі пізнання світу, суспільства і людини; інтелектуальні вміння (уміння збору та вивчення інформації з різних джерел, вміння самостійно аналізувати події, факти, явища сучасного світу, вміння робити об'єктивні та виважені висновки, аргументовано відстоювати свої погляди та переконання).

Когнітивний компонент спирається на культуру мислення особистості, здатності знаходити міжпредметні зв'язки щодо різних наукових понять на основі усвідомлення єдності та цілісності наукової картини світу; уміння аналізувати, синтезувати, абстрагувати, класифікувати та узагальнювати; вміння критично мислити, доводити та аргументувати, займатися творчою та дослідницькою діяльністю. У цілому можна сказати, що когнітивний компонент об'єднує знання та уміння його оцінювання.

Когнітивний компонент ґрунтується на наступних складових: громадянської освіченості, до якої ми відносимо знання про сутність, ознаки, закони розвитку громадянського суспільства, про основні умови, що забезпечують його функціонування, про етапи його становлення, про громадянські ідеали, сутність та принципи організації правової держави, знання наук про різні сфери суспільного розвитку; критичному мисленні, що включає гнучкість мислення – здатність бачити проблему з різних сторін, здатність знаходити нетрадиційні рішення, швидко реагувати на зміни; оцінних судженнях як себе вміння самостійно оцінювати себе, свої можливості, своє становище серед інших людей.

Порівняння своєї поведінки з іншим, внутрішнім еталоном, аналіз своїх вчинків, та його наслідків дозволяє людині конструювати власну лінію поведінки, будувати відносини з оточуючими, а результаті формує поведінковий компонент. До складу когнітивного компоненту громадянської позиції входить громадянсько-патріотична компетенція курсантів. Слід також зазначити, що формування громадянсько-патріотичної компетенції є не тільки набуття знань про державу, право, суспільство, інститути та відносини, що забезпечують участь індивіда у суспільно-політичному житті, і не укладається у зміст певної дисципліни (дисциплін). Цей цілеспрямований процес передбачає виховання свідомої особистості, яка розмірковує, яка володіє певною інформацією, критичним мисленням, формує її світогляд, ціннісні орієнтації, життєві позиції

та принципи особистості. Ключовими аспектами поняття «громадянська позиція» є також поняття громадянська свідомість та світогляд особистості, що виявляється у вчинку, активній діяльності, спрямованій на утвердження передових поглядів, ідеалів. Основними компонентами громадянського світогляду людини є ідейна переконаність, громадська активність, почуття обов'язку й відповідальності, громадянське сумління, честь, мужність.

Когнітивному компоненту громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти відповідає світоглядно-знаннєвий критерій; показники: система знань про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, громадянсько-патріотична компетентність, громадянська свідомість.

Наступним розглянемо мотиваційний компонент у структурі громадянської позиції курсантів, який відіграє важливу роль в особистісному і професійному становленні особистості. Мотивація є найбільш складною структурою особистості, що забезпечує їй здатність надавати особистісний сенс подіям та власній діяльності, відносинам з людьми, прийняттю рішень щодо обґрунтування своєї діяльності. Мотивація впливає на всі аспекти діяльності та поведінки людини: спрямовує інтенсивність діяльності, особистісне оцінювання подій та явищ, визначає зміст та силу переживань, продуктивність мислення, забезпечує ефективність реалізації досвіду та здібностей. Тому мотиваційно-ціннісний компонент в структурі громадянської позиції є провідним і таким, що інтегрує інші компоненти цього феномену.

Мотиваційний компонент в структурі громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти інтегрує мотиваційну сферу як співвідношення мотивів, які спонукають до громадянської діяльності, надаючи їй особистісний зміст і включає характер мотивів громадянської активності в освоєнні ціннісних аспектів та ціннісні орієнтації та ставлення до них, тобто усвідомлення особистісної та загальнолюдської значимості різних громадянських знань як особистісно-значущих. А це у свою чергу проявляється у реалізації та регуляції практичної громадянської діяльності та громадянській поведінці. *Мотиваційний компоненту* громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти відповідає *мотиваційно-ціннісний* критерій, показниками якого є такі: сформованість громадянської позиції як цінності для особистості та суспільства, наявність мотивації до формування громадянської позиції та мотиви виконання громадянського та професійного обов'язку; громадянські якості особистості курсанта.

Мотиваційно-ціннісний критерій пов'язаний із світоглядно-знаннєвим та ініціативно-діяльним, оскільки ціннісне ставлення до знання розвивається завдяки реалізації його можливостей. Але якщо людина не матиме знання про можливості пізнання, або якщо вона уявлятиме її собі в спотвореному вигляді, то й ставлення до неї не зможе бути ціннісною.

Поведінковий компонент виконує перетворювальну функцію. Він забезпечує встановлення взаємозв'язків з навколишньою об'єктивною дійсністю та іншими людьми. Ці взаємозв'язки реалізуються у вигляді громадянської активності, що визначається як реалізована готовність. Отже, практичним вираженням громадянської позиції є громадянська активність. Громадянська активність проявляється у відношенні до інших людей і держави, у діяльності

щодо зміни себе, у готовності та здатності впливати на суспільні події. При цьому громадянська активність визначає реальне відповідальне ставлення особистості до своїх цивільних прав і обов'язків. Поведінковий компонент визначає вміння виконувати соціально-моральні обов'язки відповідно до рівня громадянської позиції. Поведінковий компонент проявляється у соціально-корисній, громадянській діяльності, яка постає як необхідна умова оволодіння соціальним досвідом. Цей компонент включає також саморегуляцію та самоорганізацію діяльності та поведінки, що передбачає виконання громадянських обов'язків, дотримання моральних норм у поведінці. *Поведінковому компоненту* громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти відповідає *ініціативно-діяльнісний* критерій, показниками якого є уміння та навички реалізації громадянської позиції у військово-професійній діяльності, сформовані установки на виконання громадянського та професійного обов'язку, громадянська активність

Когнітивний та мотиваційний компоненти реалізуються через діяльність та поведінку особистості. Практична діяльність неможлива без орієнтації на освоєні певного знання у процесі пізнавальної діяльності, адже саме теоретичний рівень осмислення дійсності зумовлює спрямованість та зміст практичної діяльності. Розвиток всіх компонентів громадянської позиції тісно пов'язаний між собою і, як характеристика даного особистісного утворення, вони розглядаються як єдине ціле. Тож необхідно на всіх рівнях наукового пізнання та практики постійно відслідковувати реальні зміни в динаміці відносин державних та громадських структур, реальному потенціалі різних сфер соціуму, у досвіді громадських рухів та організацій, а також враховувати історичні традиції та менталітет національної громадянськості, що мають бути загальнозначущими щодо сучасності.

На основі проведеного теоретичного аналізу змісту і структурних компонентів феномену, що досліджується, надаємо визначення поняття «громадянська позиція» як інтегрована якість особистості курсанта, що виявляється у сформованій системі знань про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, у розвиненому громадянському світогляді та свідомості; усвідомленої громадянської позиції як цінності для особистості та суспільства, стійкої мотивації до формування громадянської позиції та наявності мотивів до виконання громадянського та професійного обов'язку, що проявляється розвинених громадянських якостях та громадянській активності щодо реалізації громадянської позиції у військово-професійній діяльності майбутніх офіцерів Збройних сил України.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведений аналіз структурних компонентів громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти дозволяє констатувати, що становлення поняття «громадянська позиція» у науково-педагогічному осмисленні пройшло тривалий шлях, виходячи з потреб суспільства та громадян, його зміст змінювався у різних трактуваннях. Дане твердження передбачає його характеристику як складної семантичної та філософсько-педагогічної категорії, як інтеграція когнітивного, аксіологічного, мотиваційного та поведінкового компонентів, відповідних критеріїв, таких як от: світоглядно-знанневий, мотиваційно-ціннісний, ініціативно-діяльнісний та показників: система знань

про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, громадянський світогляд, громадянська свідомість; сформованість громадянської позиції як цінності для особистості та суспільства, наявність мотивації до формування громадянської позиції та мотиви виконання громадянського та професійного обов'язку; громадянські якості особистості курсанта; уміння та навички реалізації громадянської позиції у військово-професійній діяльності, сформовані установки на виконання громадянського та професійного обов'язку, громадянська активність. Реалізація процесу виховання громадянської позиції курсантів здійснюється у навчальній та службовій діяльності, військово-політичній роботі, культурно-дозвільній роботі в умовах як військової служби, так і громадянського суспільства, які можуть виникати в реальній ситуації, яка передбачає наявність таких цінностей, як Батьківщина, державність, та розвиток таких якостей, як законслухняність, самовідданість, патріотизм, що характеризують громадянську позицію як світоглядне утворення в структурі особистості майбутнього офіцера. Саме високий рівень сформованої громадянської позиції забезпечує набута у процесі соціалізації сукупність властивостей і якостей військовослужбовця як громадянина, що виявляється у сформованих мотивах і готовності визначати свою громадянську поведінку, брати активну участь у військово-професійній діяльності, у справах громадянського суспільства та держави.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Стратегія національно-патріотичного виховання: затверджена указом Президента України від 18 травня. 2019 р. № 286/2019// Законодавство України / Верховна Рада України. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019> (дата звернення 20.03.2024)

Наказ МОН України від 27.10.2009 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді» № 3754/981/538/49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09#Text> (дата звернення : 09.03.2024).

Наказ МОН України від 29.07.2019 № 1038 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1038729-19#n3> (дата звернення : 09.04.2024).

Синишина В. М. Психолого-педагогічні засади патріотизму як чинника формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти URL: <file:///C:/Users/марина/Downloads/5936-Текст%20статті-5971-1-10-20230828.pdf> (дата звернення 12.04 2024).

Брижаний Є. Військово-патріотичне виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 5–18.

Воробйов Г. П. Підготовка офіцерів для сухопутних військ Збройних Сил України: історія та перспективи. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 12–23.

Деточка О. Д. Уявлення військовослужбовців про патріотизм та їх готовність захищати Батьківщину». *Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей: матеріали XV наук.-практ. конф. Київ: ВІЗ «Національна академія управління», 2016. С. 78–80.*

Єфімова В. В. Шляхи покращення військово-патріотичного виховання

військовослужбовців та членів їхніх сімей у сучасних умовах. *Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей: матеріали XV* наук.-практ. конф. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. С. 82–83.

Проект Указу Президента України «Про концепцію військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України». URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennya/57372/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-konczepczuyu/> (дата звернення : 03.03.2024).

Коляда Н. М., Кравченко О. О. Громадянське виховання студентської молоді крізь призму педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. *Вісник Науково-дослідної лабораторії «В.О.Сухомлинський і школа XXI століття»*. Умань, 2018. С. 32–39.

Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» (I-II зміни) / уклад.: О. О. Гоменюк, М. В. Горенко, Н. М. Коляда, О. Ю. Мазур. Умань, 2015. 100 с.

Великий Я. Б. Педагогічні умови громадянського виховання офіцерів служби порятунку: концептуальний підхід : *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. С. 16–22.

Рудич Ф. М., Балабан Р. В., Ганжуров Ю. С. та ін. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні. К.: Либідь, 2008. С. 15-16.

Голубєва О. М., Мітягін О. О.; Коваленко В. А. Національно-патріотичне виховання – складова становлення громадянина; військовослужбовця патріота. *Військова освіта*. 2016. № 1 (33). С. 65-71.

Трибулькевич К. До питання співвідношення громадянського і патріотичного виховання. *Військова освіта*. 2021. 2 (44), С.348-354.

Пашкова О. О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991-2019) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 20.02.22 «Військова історія». Київ, 2021.

Гарбар Є. О. Етапи дослідження виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.)* за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В.В., 2018. С. 47–49.

Окаєвич А. В. Формування емоційно-вольової стійкості майбутніх офіцерів збройних сил України як актуальна психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. № 71. Т. 2. 2020. 173–176.

Войчун О. В. Формування громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, МОН України. Київ, 2020. 314 с.

Виховна робота у Збройних Силах України : підручник. А. О. Кобзар, О. В. Копаниця, В. М. Грицюк та ін. за заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці : Місто, 2011. 408 с.

REFERENCES

Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Strategy of national and patriotic education] : zatverdzhena ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18 travnia. 2019 r. № 286/2019// Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhovna Rada Ukrainy. Kyiv, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019> (data zvernennia 20.03.2024) [in Ukrainian].

Nakaz MON Ukrainy vid 27.10.2009 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi» [On the approval of the Concept of national-patriotic education of youth] № 3754/981/538/49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09#Text> (data zvernennia : 09.03.2024). [in Ukrainian].

Nakaz MON Ukrainy vid 29.07.2019 № 1038 «Pro vnesennia zmin do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641». Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine.] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1038729-19#n3> (data zvernennia : 09.04.2024). [in Ukrainian].

Synyshyna V. M. (2020) Psykholoho-pedahohichni zasady patriotyzmu yak chynnyka formuvannia hromadiansko-patriotychnoi pozytsii maibutnikh ofitseriv u viiskovykh zakladakh vyshchoi osvity. [Psychological and pedagogical principles of patriotism as a factor in the formation of the civic and patriotic position of future officers in military institutions of higher education]. URL: <file:///C:/Users/maryna/Downloads/5936-Tekst%20statti-5971-1-10-20230828.pdf> (data zvernennia 12.04 2024). [in Ukrainian].

Bryzhatyi Ye. (2016) Viiskovo-patriotychne vykhovannia maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy. [Military and patriotic education of future officers of the Armed Forces of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Pedahohichni nauky.* № 1. S. 5–18. [in Ukrainian].

Vorobiov H. P. (2013) Pidhotovka ofitseriv dlia sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy: istoriia ta perspektyvy. [Training of officers for the ground forces of the Armed Forces of Ukraine: history and prospects]. *Viiskovo-naukovyi visnyk.* Vyp. 19. S. 12–23. [in Ukrainian].

Dietochka O. D. (2016) Uiavlennia viiskovosluzhbovtziv pro patriotyzm ta yikh hotovnist zakhyshchaty Batkivshchynu». [Servicemen's perception of patriotism and their readiness to defend the Motherland] *Patriotyzm u systemi suchasnykh suspilnykh tsinnosti: materialy XV nauk.-prakt. konf. Kyiv: VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia»,* S. 78–80. [in Ukrainian].

Yefimova V. V. (2016) Shliakhy pokrashchennia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikhnikh simei u suchasnykh umovakh. [Ways to improve the military-patriotic education of servicemen and their family members in modern conditions.]. *Patriotyzm u systemi suchasnykh suspilnykh tsinnosti: materialy XV nauk.-prakt. konf. Kyiv: VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia»,* 2016. S. 82–83. [in Ukrainian].

Proiekt Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro kontseptsiiu viiskovo-patriotychnohovykhovannia ta hromadskoho spryiannia bezpetsi i oboroni Ukrainy». ["On the concept of military-patriotic education and public support for the security and

defense of Ukraine"] URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennia/57372/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-konczepcziju/> (data zvernennia : 03.03.2024). [in Ukrainian].

Koliada N. M., Kravchenko O. O.(2018) Hromadianske vykhovannia studentskoi molodi kriz pryzmu pedahohichnykh idei V. O. Sukhomlynskoho. [Civic education of student youth through the prism of pedagogical ideas of V. O. Sukhomlynskyi]. *Visnyk Naukovo-doslidnoi laboratorii «V.O.Sukhomlynskyi i shkola KhKhI stolittia»*. Uman, 2018. S. 32–39. [in Ukrainian].

Natsionalno-patriotychnyi tabir dlia studentskoi molodi «Diia» [National-patriotic camp for student youth "Diya"]. (I-II zminy) (2015) / uklad.: O. O. Homeniuk, M. V. Horenko, N. M. Koliada, O. Yu. Mazur. Uman, 100 s. [in Ukrainian].

Velykyi Ya. B. (2016) Pedahohichni umovy hromadianskoho vykhovannia ofitseriv sluzhby poriatunku: kontseptualnyi pidkhid [Pedagogical conditions of civil education of rescue service officers: a conceptual approach] *Pedahohichnyi almanakh*. . Vyp. 31. S. 16–22 [in Ukrainian].

Rudych F. M., Balaban R. V., Hanzhurov Yu. S. ta in.(2008) Politychna systema ta instytuty hromadianskoho suspilstva v suchasni Ukraini. [Political system and institutions of civil society in modern Ukraine]. K. : Lybid, S. 15-16. [in Ukrainian].

Holubieva O. M., Mitiahin O. O; Kovalenko.V. A. (2016) Natsionalno-patriotychne vykhovannia – skladova stanovlennia hromadianyna; viiskovosluzhbovtisia patriota. [National and patriotic education is a component of becoming a citizen; military serviceman patriot]. *Viiskova osvita*. № 1 (33). S. 65-71. [in Ukrainian].

Trybulkevych K. (2021) Do pytannia spivvidnoshennia hromadianskoho i patriotychnoho vykhovannia. [To the question of the ratio of civic and patriotic education]. *Viiskova osvita*. 2 (44), S.348-354. [in Ukrainian].

Pashkova O. O. (2021) Viiskovo-patriotychne vykhovannia kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (1991-2019) [Military and patriotic education of cadets of higher military educational institutions of Ukraine (1991-2019)]. : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: 20.02.22 «Viiskova istoriia». Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].

Harbar Ye. O. (2018) Etapy doslidzhennia vykhovannia hromadianskoi vidpovidalnosti maibutnykh ofitseriv viiskovykh zakladiv vyshchoi osvity.[Stages of research on the education of civic responsibility of future officers of military institutions of higher education]. *Teoriia i praktyka upravlinnia suchasnymy osvitynymy systemamy: materialy Rehion. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 25 kvitnia 2018 r.) / za zah. red. H. F. Ponomarovi; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno- pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv: FOP Petrov V. V., C. 47–49. [in Ukrainian].*

Okaievych A. V.(2020) Formuvannia emotsiino-volovoi stiičnosti maibutnykh ofitseriv zbroinykh syl Ukrainy yak aktualna psykholoho-pedahohichna problema. [Formation of emotional and volitional stability of future officers of the armed forces of Ukraine as an actual psychological and pedagogical problem.]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. № 71. T. 2. 173–176. [in Ukrainian].

Voichun O. V.(2020) Formuvannia hromadianskoi aktyvnosti studentiv universytetu zasobamy studentskoho samovriaduvannia [Formation of civic activity of university students by means of student self-government].: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Nats.

ped. un-t im. M. P. Drahomanova, MON Ukrainy. Kyiv, 314 s. [in Ukrainian].

Vykhovna robota u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Educational work in the Armed Forces of Ukraine] : pidruchnyk / A. O. Kobzar, O. V. Kopanytsia, V. M. Hrytsiuk ta in. / za zah. red. B. P. Andresiuka. Chernivtsi : Misto, 2011. 408 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

В статті розкривається актуальна проблема сучасності – виховання громадянської позиції курсантів, визначення її змісту і структурних компонентів. Зазначено, що науково-педагогічне осмислення шляхів виховання громадянської позиції набуває особливого значення у військових закладах вищої освіти, у яких накопичено багатий досвід формування у курсантів громадянських якостей, зокрема ідейна переконаність, громадська активність, почуття обов'язку й відповідальності, громадянське сумління, честь, мужність. Дано визначення поняття «громадянська позиція» як комплекс духовно-моральних установок та переживань особистості за долю Батьківщини, що виявляється у сформованій системі знань про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, у розвиненому громадянському світогляді та свідомості; усвідомленої громадянської позиції як цінності для особистості та суспільства, стійкої мотивації до формування громадянської позиції та наявності мотивів до виконання громадянського та професійного обов'язку, що проявляється розвинених громадянських якостях та громадянській активності щодо реалізації громадянської позиції у військово-професійній діяльності майбутніх офіцерів Збройних сил України. Визначено компоненти, критерії та показники сформованості громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти: когнітивний (світоглядно-знаннєвий критерій; показники: система знань про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, громадянський світогляд, громадянська свідомість); аксіологічний (мотиваційно-ціннісний критерій, показники: сформованість громадянської позиції як цінності для особистості та суспільства, наявність мотивації до формування громадянської позиції та мотиви виконання громадянського та професійного обов'язку; громадянські якості особистості курсанта); поведінковий (ініціативно-діяльнісний, показники: уміння та навички реалізації громадянської позиції у військово-професійній діяльності, сформовані установки на виконання громадянського та професійного обов'язку, громадянська активність).

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська позиція, компоненти громадянської позиції, курсант, військовий заклад вищої освіти.

УДК 81'271:80-051

DEVELOPMENT OF THE CULTURE OF SPEECH OF FUTURE HUMANITIES STUDENTS (LINGUISTIC DEVIATIONS AND LITERARY USAGE OF THE GROUP WRITTEN, WRITTEN, WRITTEN, WRITTEN)

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ГУМАНІТАРІЇВ (МОВНІ ДЕВІАЦІЇ Й ЛІТЕРАТУРНЕ УЖИВАННЯ ГРУПИ ПИСЬМОВИЙ, ПИСЕМНИЙ, ЛИСТОВНИЙ, ПИСАНИЙ)